

Słowo wstępne

Niniejsze studium to próba syntetycznego spojrzenia na literaturę polską w jej początkowej fazie istnienia – między X a XII stuleciem. Okres ten został tu umownie nazwany wczesnym bądź wcześniejszym średniowieczem w odróżnieniu od wieków dojrzałych i schyłku epoki¹, mimo że w dziedzinie procesów kulturowych podział rodzimego „medium aevum” na okresy i ich datacja nie zostały ustalone przez ogół badaczy – do dziś nie przyjęto wspólnej, przekonującej klasyfikacji epoki, opierającej się na zasadnym kryterium podziału².

Przedmiot opisu stanowi całość tekstów wczesnośredniowiecznych w Polsce: z obszaru literatury pięknej i z zakresu tak rozległej wówczas – więc ważnej dla badacza – literatury stosowanej (użytkowej); wszystkie zatem dzieła, które ujawniają artyzm i oddane są pięknu oraz które (czasem) dbają o jakość tworzywa, lecz skupione są na celach praktycznych (pozaartystycznych), choć tych drugich, przyznać trzeba, jest niewiele. Średniowiecze fascynuje bowiem, w przeciwieństwie do czasów nowożytnych, każdym niemal słowem zapisanym w księdze, wyrzycym w metalu czy kamieniu, fascynuje tym bardziej, jeżeli jego „słowa” odnoszą się do wieków najwcześniejszych.

Opisem zostały objęte zachowane oraz znane dziś tylko ze wzmianek wytwory piśmienne powstałe w Polsce i poza nią, lecz do Polski wwiezione i wprzęgnięte w jej służbę, przede wszystkim księgi w postaci kodeksów pergaminowych. Książka, podstawowy nośnik kultury

¹ Zob. *Kultura Polski średniowiecznej X–XIII w.*, red. Jerzy Dowiat, Warszawa 1985, s. 5; Teresa Michałowska dzieli twórczość literacką średniowiecza na okres pierwszy, przypadający na wieki XI i XII, i drugi, obejmujący stulecia XIII i XIV, oraz trzeci – wiek XV, zob. Teresa Michałowska, *Średniowiecze*, Warszawa 1995, s. 38–39.

² Tadeusz Witczak, *Literatura średniowiecza*, Warszawa 1990, s. 6.

literackiej, wzbudzała zainteresowanie badawcze także ze względu na swe wartości pozatekstowe, takie jak rodzaj pisma czy chociażby bogactwo iluminacji. Nie sposób było bowiem pominąć te rzeczy, z pewnością ważniejsze dla paleografii i historii sztuki niż dla literatury, niemniej istotne również przy omawianiu pomników piśmiennych średniowiecza.

W książce tej materiał niczym „rozrzucone kłosa zebrany został w jeden snop”³ i ułożony w porządku chronologicznym, stosownie do średniowiecznej teorii domagającej się od historyka opowieści „rei gestae ordo”⁴. Nie zawsze zresztą było to jednoznacznie możliwe. Czas powstania niektórych utworów, a także sprowadzenia do Polski wielu manuskryptów nie jest bliżej znany i w takim wypadku o lokacji danego zabytku w dziejach polskiego piśmiennictwa musiały decydować inne względy.

Niniejsza próba znalezienia w miarę pełnej odpowiedzi na pytanie o dostrzegalny obecnie kształt wczesnośredniowiecznej kultury literackiej w Polsce była możliwa tylko dzięki rozpoznaniu nielicznie zachowanego źródłostanu historycznego oraz analizie dotychczasowego, ogromnego dorobku badaczy różnych specjalności humanistycznych od dawna zajmujących się tym problemem. Należy ponadto podkreślić, że inspirację dla niektórych paragrafów w tym tomie stanowiła książka *Kultura literacka Płocka w średniowieczu* (Warszawa–Siedlce 2006), rozumiana jako pierwsze ogniwo podjętych, a na wiele lat projektowanych dociekań. Nowa lektura zgromadzonego materiału, zarówno źródeł, jak i opracowań, niejednokrotnie prowadziła do nowej interpretacji faktów i postawienia dalszych hipotez, niemniej pewne ustalenia, poczynione przez wcześniejszych badaczy, zostały tu zachowane, o ile udało się potwierdzić ich zasadność.

³ Mistrz Wincenty (tzw. Kadłubek), *Kronika polska*, przeł. i oprac. Brygida Kürbis, Wrocław 1992, s. 176.

⁴ Dwie ostatnie części pracy (*Epigrafika oraz Kancelaria książęca i dokumenty wczesnego średniowiecza*) zostały wyodrębnione z chronologicznego ujęcia całości, zachowały jednak chronologię wewnętrzną. W ten sposób uniknięto kłopotów z kompozycją tekstu i uzyskano tym samym bardziej zwarty, perspektywiczny obraz.